

Heeft de preek een toekomst? – Deel 2

Gereformeerd Weekblad, Kampen, 20 November 1970, p 121–122

In ons vorig artikel hebben we verschillende argumenten genoemd die men vandaag aanvoert om te bewijzen dat de traditionele zondagse preek haar tijd gehad heeft. Het laatst spraken we over de overtuiging van sommigen dat het gebrek aan belangstelling voor de prediking samenhangt met een inherente zwakheid van de preek als communicatiegebeuren. In aansluiting daarbij noemen wij nu als het volgende argument dat men tegen de preek gebruikt:

(e) *De preek kan eigenlijk niet een vorm van communicatie in de ware zin van het woord genoemd worden. Men zegt dat de preek vanuit communicatie-sociologisch gezichtspunt moeilijk als een vorm van communicatie gekwalificeerd kan worden, omdat communicatie ten diepste alleen dáár bestaat, waar er van wederkerigheid, van een gespreksituatie tussen twee personen of partijen sprake kan zijn. Bij de preek zou het daarentegen gaan om een eenrichtingsverkeer, om een eenzijdige uitzending van een boodschap door de prediker, zonder enige mogelijkheid van tegenspel van de kant van de „hoorders”. De zogenaamde „feed-back” of reactie van de ontvanger van de boodschap op de boodschap van de zender, waardoor de zender in staat gesteld wordt correcties aan te brengen ten einde werkelijk zijn boodschap aan de hoorder over te brengen, ontbreekt ten enenmale of feitelijk geheel bij de preek. H. D. Bastian wil de preek nog wel een vorm van communicatie noemen, maar hij zegt dat we hier te maken hebben met een eenzijdige, niet-coöperatieve vorm van communicatie, die aan de aangesprokene geen gelegenheid tot antwoorden biedt. De preek maakt daarom van de hoorder alleen maar hoorder. Dat alle mensen ook een mond bezitten en niet slechts oren, wordt vergeten door een kerk die niets anders doet dan preken. Met een verwijzing naar de opvatting van Hoekendijk dat de ambtsdrager onbruikbaar is voor het moderne evangelisatiewerk, verklaart Bastian dat ook de preek voor de vervulling van de opdracht om het Woord te verkondigen onbruikbaar is. Informatietechnisch gezien, zegt hij, bezit de preek vanwege haar geringe informatieve betekenis dezelfde plaats als het petroleumlampje in de verlichtingstechniek (*Verfremdung und Verkündigung*, 58 e.v.).*

Wij hebben hier niet alleen te maken met het oude verwijt dat de preek een monoloog is, maar ook met het probleem wáár we de preek in het kader van de communicatie moeten plaatsen. Sommigen zijn van mening dat men de preek onder de rubriek „massa-communicatie” moet indelen, omdat de preek, evenals de massacommunicatie, basisch ingesteld is op de eenzijdige overdracht van „informatie” aan een ongekwalificeerde en zelfs onbekende groep van „luisteraars” of „kijkers”. Men meent dan ook daaraan de zwakheid van de preek als middel tot bewerking van verandering te kunnen toeschrijven. Ook van de massamedia geldt het immers dat ze niet zozeer nieuwe behoeften bij de mensen scheppen als wel in de bestaande behoeften voorzien, de gevestigde ideeën versterken, hun grootste kans van beïnvloeding maken op die punten waar er nog geen gevestigde opvattingen bij de luisteraars of kijkers bestaan. Welnu, de preek zou vaak maar weinig „nieuws” bevatten en daarom ook niet in staat zijn diepgaande verandering van opvattingen te bewerken.

(f) *De preek past niet meer bij de mondige mens. We hebben reeds gehoord dat Bastian zegt dat de moderne mens niet alleen een oor heeft, maar ook een mond: hij wil meepraten. Als „mondige” mens bezit hij gewoon niet meer de mentaliteit die noodzakelijk is voor de monologische preek, die volgens velen een typisch product van de paternalistische of maternalistische instelling van de kerk zou zijn, geboren in de sfeer van de herder die zijn onmondige kudde moet verzorgen en leiden. De mondige mens wil niet van boven af geleid worden. Hij wil de rationaliteit van wat hij gelooft, zelf kunnen zien en ontdekken. Het aannemen van waarheden op gezag ligt hem niet meer. De socioloog Schelsky beweerde reeds enkele decennia geleden dat de moderne mens in de wetenschappelijk-industriële gemeenschap vijandig staat tegenover de ondoordachte aanvaarding van kerkelijke vanzelfsprekendheden. Hij wil zich niet zonder meer met de traditie vereenzelvigen en dringt daarom aan op een doordacht en rationeel gesprek met de traditie. Openbaring kan hij niet meer verstaan als iets dat zo maar van boven op hem afkomt, maar eerder als het inzicht dat door reflectie in hem grijpt is. De aangewezen vorm voor de communicatie in een dergelijke tijd, meende Schelsky, is dan ook het gesprek. Het is duidelijk dat er in dit kader voor een preek die pretendeert het gezagvolle Woord Gods met volmacht te verkondigen, weinig ruimte meer bestaat.*

Clyde Reid schrijft dan ook dat de moderne mens steeds ongeduldiger wordt ten aanzien van structuren waarin hij alleen maar als toeschouwer aanwezig mag zijn. Hij wil dat *zijn* gaven erkenning zullen genieten tezamen met die van zijn leiders. Hij wil beschouwd worden als een partner en niet als een afhankelijke volgeling.

Het is niet zonder verband met het voorafgaande dat er in onze tijd zoveel accent gelegd wordt op de zogenaamde leek. Men wil hierin teruggrijpen op de erfenis van de reformatie met betrekking tot het priesterschap van alle gelovigen, maar gaat daarin verder dan de reformatie ooit gegaan is. Men wil een vorm van communicatie van de christelijke boodschap vinden, die ruimte biedt aan alle leden van de gemeente en niet alleen aan de ambtsdragers. Men wil óók in de kerk democratisch zijn en denkt daarbij niet alleen aan de regering van de kerk, maar óók aan de vaststelling en formulering van hetgeen door de kerk als de waarheid erkend zal worden. Men is van overtuiging dat de waarheid zich veel eerder zal laten „ontdekken” in een gesprek, dan dat het geproklameerd zou moeten worden door één man die het woord voert. Het zal duidelijk zijn dat er in deze gedachten geen rekening meer wordt gehouden met de belijdenis van de kerk dat het Woord Gods aan de kerk gegeven is in de Heilige Schrift en aan de gemeente met gezag bediend moet worden.

(g) *Het leven is te gecompliceerd dan dat één man er in zijn preek recht aan zou kunnen laten wedervaren.* In de vóór-industriële cultuur, zegt men, was het mogelijk voor de pastor om zijn gemeenteleden te kennen en de bijzondere omstandigheden van ieder te doorzien. De prediking kon dus inderdaad concreet zijn en ingaan op de levensvragen van de gemeenteleden. In het moderne leven wordt het echter steeds moeilijker. Doordat de woonplaats lang niet meer de plaats is waar de meeste mensen geestelijk „wonen”, brengt de territoriale indeling van onze kerken allerlei mensen in één gemeente samen, die uit de meest uiteenlopende leefwerelden afkomstig zijn en een dergelijke brede variatie van gecompliceerde levensvragen met zich meedragen, dat de predikant van de wijkgemeente er gewoon geen inzicht in heeft. Vooral nu er in onze tijd steeds meer geroepen wordt om een verstaan van het evangelie dat niet gericht is op het individuele of het eeuwige heil, maar op de concrete vragen van deze wereld, ziet men de preek als niet geschikt om „het evangelie” te vertolken in termen van sociale ethiek, maatschappijcritiek en politiek. Veel liever zou men willen dat allerlei „leken” uit de verschillende levenssferen aan het woord moeten komen om te

vertellen wat het evangelie op het gebied van hun leefwereld zeggen wil. Dat de theoloog-predikant daarbij ook een bijdrage kan leveren als theologische deskundige, wil men uiteraard niet ontkennen, maar het moet niet ontaarden in een monologische preek, waaraan de gemeente, naar men zegt, niets zou hebben.

(h) *Vervolgens: men verzet zich in onze tijd theologisch tegen de theologie van het Woord en het accent dat in verband met deze theologie op de prediking gelegd werd.* Als exponent van deze kritiek kan de reeds eerder genoemde H. D. Bastian gelden. In zijn boekje *Verfremdung und Verkündigung* verwerpt hij de opvatting (door hem aan Barth, maar ook aan andere theologen uit de kring van de theologie van het Woord toegeschreven) als zou er van het gepredikte woord een bijzondere kracht en werking uitgaan. Volgens hem blijft het woord in de preek een gewoon menselijk woord, toetsbaar aan de maatstaven van de menselijke communicatie. Men moet van de preek niets méér verwachten dan datgene wat uit het gezichtspunt van de menselijke communicatie ervan te verwachten is. In een verkeerd vertrouwen op de dogmatische opvatting dat het Woord Gods in de prediking een eigen werking zou hebben, merkt men niet dat de preek eerder communicatie verhindert dan bewerkt. In een volledig gesecculariseerde opvatting van de prediking wil Bastian ervan uitgaan dat het effect van de preek afhangt van de geslaagdheid van de taalvormen die men in de preek gebruikt met het oog op het tot stand komen van een goede communicatie. De kerk kan de verantwoordelijkheid voor haar spreken niet op het Woord Gods afwentelen wanneer de vraag naar de effectiviteit van de prediking gesteld wordt. In feite betekent het standpunt van Bastian dat de vraag of er in de toekomst nog gepreekt moet worden en hoé er gepreekt moet worden, volledig afhangt van een beslissing die genomen moet worden op grond van de informatietheorie of de communicatieleer, en niet van de belijdenis dat de prediking (volgens Barth) een gestalte van het Woord Gods zou zijn. Blijkt uit de gegevens van een onderzoek naar de effectiviteit van de preek dat de preek in onze tijd weinig effect heeft, dan zal men volgens Bastian de vraag moeten stellen of de tijd niet rijp geworden is om andere vormen van verkondiging te zoeken die meer aanpassen bij wat communicatietechnisch verantwoord is. Bastian is zelfs van mening dat we voorzichtig moeten zijn de kerkdienst als het onveranderlijk middenpunt van het gemeentelijk leven te zien. Evenals de preek kan ook de kerkdienst vervangen worden door andere vormen waarin de opdracht tot evangelisatie gestalte krijgt.

(i) Ten slotte: *de preek is te veel naar binnen gekeerd, houdt zich te veel bezig met de individuele noden van de getrouwe kerkgangers, dient ten diepste de religie en de status quo en deugt niet meer in een tijd waarin men geen stichtelijkheid meer wil, maar maatschappelijke verandering.* Het is zeker niet nodig hierover veel te zeggen. In een tijd waarin velen hun hart verpand hebben aan een politieke theologie of een theologie van de revolutie, moet men verwachten dat de preek niet meer als een adequaat middel voor de bewerking van maatschappelijke veranderingen gewaardeerd kan worden. Men verwacht het heil immers niet meer van het woord, maar van de daad; niet van de prekende kerk, maar van de geëngageerde groep; niet van de bekering van individuen, maar van de verandering van structuren. Wat binnen de muren van de kerk gebeurt, is voor veler besef te klein en gering. Er moeten grote dingen gebeuren en daarvoor kan de preek maar zeer weinig betekenen.

Het is bij gevolg ook niet toevallig dat de alternatieven die voor de preek aan de hand gedaan worden, vaak het karakter vertonen van min of meer gesecculariseerde bijeenkomsten voor de bespreking van maatschappelijke en politieke aangelegenheden. Als goed voorbeeld hiervan kan men denken aan de experimenten van Dorothee Sölle en haar vrienden in Köln (gepubliceerd in *Politisches Nachtgebet*). Het gaat daarbij om een niet-religieuze demonstratie van solidariteit met de nood van mens en wereld, om een getuigenis voor de gerechtigheid en een manifestatie van politiek engagement. Hoewel het initiatief uitgaat van een of meer theologen, werken allen mee die zich bij de zaak betrokken gevoelen. Zo komt een groep tot stand die zichzelf ook wel een gemeente noemt, maar dan een gemeente die geen confessionele grenzen meer erkent en zelfs het verschil tussen christen en niet-christen niet van wezenlijk belang acht. De bijeenkomsten missen ieder „specifiek kerkelijk” karakter en bestaan in het verschaffen van informatie, discussie en het plannen van concrete actiemogelijkheden. Men „bidt” nog wel (waarbij men natuurlijk wel de vraag mag stellen wat dit soort bidden „ná de dood van God” zou moeten voorstellen), maar preekt niet meer. Iedereen die wil, mag wat zeggen en riskeert daarbij gelach, gefluit, kritiek of bijval.

Wij gaan hier niet verder in op allerlei vormen van seculaire „verkondiging” die vandaag aan de hand gedaan worden. Deze „verkondiging” ligt haast doorgaans op het vlak van de sociaal-ethische problematiek. Dat is ook zeer bewust het geval wanneer men van de massa-media gebruik wil maken. Deze weg wordt door velen bepleit. Men meent dan dat de taak van de prediking via de massa-media verricht moet worden, terwijl de plaatselijke kerk de verzorging van „face-to-face relations” en de zielzorg toegewezen krijgt. Maar deze prediking die men dan via de media wil doen, zal meestal geen preek in de traditionele zin kunnen zijn, maar wordt „commentaar bij het leven”. Men vergelijk in dit verband het boekje van H. E. Bahr, *Verkündigung als Information*. Hij is zeer enthousiast over een experiment in Kansas City in Amerika, waar de televisie in plaats van een zondagse preek liever enkele korte nieuwsberichten uit de voorafgaande week herhaalt met bijpassende commentaar. De bedoeling is dus niet „neutrale” informatie te verschaffen, maar informatie die tot een keus dwingt. Daarmee zou de juiste vorm voor de verkondiging in een democratische tijd getroffen zijn. Niet de monoloog van de „monarch” is nu nog beslissend voor wat geschiedt, maar de langs de weg van argument en overreding gegroeide overtuiging. Doordat de redacteurs van de filmstrips partij kiezen (vóór de verontrechten en gediscrimineerden enz.) worden ze getuigen voor Christus. Het is duidelijk dat de „tekst” voor dit soort „prediking” geen concrete bijbeltekst kan zijn, maar allerlei gebeurtenissen van vandaag en dat de verkondiging haar relevantie zoekt in de politieke of sociaal-ethische boodschap die aan de hand van dergelijke gebeurtenissen aan de hoorders of kijkers voorgehouden kan worden.

In een volgende aflevering willen we nu graag enkele kritische aantekeningen maken en de vraag naar de toekomst van de preek opnieuw opwerpen.

W. D. JONKER

